

GONDOLATOK A SZÖVEGTANI KUTATÁS SORON KÖVETKEZŐ
 FELADATAIHOZ
 A SZAKNYELVI SZÖVEGEK SZÖVEGTANI ELEMZÉSE FELÉ

BÉKÉSI IMRE – PETŐFI S. JÁNOS – VASS LÁSZLÓ

0. A következőkben néhány arra vonatkozó gondolatot kívánunk megfogalmazni, hogy – eddigi tapasztalataink alapján – mit tekintünk a szövegtani kutatás soron következő feladatainak. E gondolatok megfogalmazásakor is a szövegtani kutatás diszciplínakörnyezetét tekintjük elméleti keretnek, amelyet egyszerűsített formájában itt újra reprezentálunk¹.

Makroszövegtudományok [= Alkalmazási területek]		
Szövegtani társtudományok	SZEMIOTIKAI SZÖVEGTANOK	Nyelvészeti tudományok
Az interdiszciplináris alapozás tudományai		

1. Kezdjük a *makroszövegtudományokkal* mint a szemiotikai szövegtanok és laterális diszciplínái (egyfelől a „nyelvészeti tudományok”, másfelől a „szövegtani társtudományok”) alkalmazási területeivel, amelyekre véleményünk szerint a további szövegtani kutatásnak elsődlegesen irányulnia kell.

1.1. A makroszövegtudományok adekvát figyelembevételéhez mindenekelőtt azok *tipológiáját* kell létrehozni. Ennek a létrehozásnak van egy kommunikációsituáció-specifikus és egy szövegmegformáltság-specifikus aspektusa.

A *kommunikációsituáció-specifikus aspektus* azt jelenti, hogy mindenekelőtt meg kell alkotnunk a lehetséges kommunikációsituációknak legalább egy tentatív tipológiáját. Ebben a tipológiában – úgy tűnik fel – a szövegalkotók és szövegbefogadók kompetenciája, illetőleg azok egymáshoz való viszonya, valamint a különféle kommunikációsituációkban való részvételükre vonatkozó, domináns intenciójuk játsszák a döntő szerepet.

A *megformáltság-specifikus aspektus* pedig azt jelenti, hogy a tipológia létrehozásához a kommunikációsituációkra vonatkozó ‘pragmatikus’ paraméterek mellett ‘szövegⁱⁿherens’ paramétereket is figyelembe kell vennünk, és ezek pontosan a megformáltságra vonatkoznak. Más szóval ez azt jelenti, hogy meg kell alkotnunk egy megformált-

ságtipológiát is. Ez azonban a kommunikációszituáció-tipológia megalkotásánál bonyolultabb feladat, mivel valamennyi lehetséges megformáltságtípust nem lehet (prediktív módon) számba venni. Minthogy azonban bármely szöveg megformáltsága véges számú 'elemi megformáltság-alaptömb' konfigurációjaként fogható fel, a szóban forgó tipológia megalkotásához nemcsak szükségesnek, hanem elegendőnek is látszik az alaptömbök tipológiájának a megalkotása, mert az alaptömbök felhasználásával azután – egy 'nyitott tipológia' elemeiként – tetszőleges konfigurációkat (konfigurációtípusokat) hozhatunk létre. Az alaptömbök pedig nem mások, mint egyedi megformáltsággal rendelkező mondatömbök.

A makroszövegtudományok tipológiájának létrehozása így részben a szövegtani (szövegnyelvészeti) kutatás, részben egy újraértelmezett poétikai kutatás feladata. Az előbbi kell megalkossa a kommunikációszituációk és az alaptömbök tipológiáját, az utóbbi (folyamatosan) az alaptömb konfigurációkét².

1.2. Ha már rendelkezünk a makroszövegtudományok tentatív tipológiájával (vagy minimálisan a kommunikációszituációkéval és az alaptömbökével), célszerűnek látszana a makroszövegtudományoknak valamiféle 'prioritáslista'-ját létrehozni, tényleges vagy feltételezett társadalmi relevanciájuk figyelembevételével³. Ez a lista határozhatná meg azután, hogy milyen sorrendben melyik makroszövegtudomány szövegeit lenne célszerű / szükséges mélyrehatóbb elemzésnek alávetni. E szövegek között a humán tudományok szövegei mellett kétségtelenül jelen kell lenniük kezdettől fogva mind a természettudományok szövegeinek, mind az elektronikus hordozókon tárolható / tárolt szövegeknek⁴, aktuális jelentőségükre való tekintettel. Ez utóbbiakkal kapcsolatban természetesen arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy csaknem kivétel nélkül multimédiális szövegek, aminek következtében analízisük feltételezi egy nem kizárólag verbális szövegek vizsgálatára alkalmas szövegtan meglétét.

2. Feltételezve, hogy egy makroszövegtipológia és egy prioritáslista rendelkezésünkre áll, vizsgáljuk meg most röviden, milyen speciális feladatok hárulnak a *szövegtanra* és *laterális diszciplínáira* – a nyelvészeti és a társtudományi diszciplínákra – a kiválasztott típusokhoz tartozó szövegek elemzésénél. (Az általános feladat egy-egy makroszövegtípus perspektívájából nézve mindegyik diszciplínára vonatkozóan kettős: egyrészt – mint bármely tetszőlegesen kiválasztott szöveg esetében – biztosítaniuk kell az interpretációk végrehajtásához szükséges módszereket és eszközöket, másrészt lehetővé kell tenniük az egyes makroszövegtípusokra vonatkozóan specifikus sajátságok 'feltárhatóságát', amennyiben vannak ilyenek.)

2.1. A *szövegtan* elsődleges feladata egy (első és/vagy másodfokú) leíró értelmező interpretáció létrehozása, s az interpretatív műveletek nagy részét a nyelvészeti tudományokkal együttműködve hajtja végre.

Sajátosan szövegtani feladat a szövegek makroarchitektonikájának elemzése és leírása. A makroarchitektonika pedig nemcsak a szövegek verbális összetevőjének, hanem verbális és nem verbális (formanyelvi, diagrammatikus, képi, zenei stb.) összetevőjük együttesének makrotagolását jelenti, amennyiben nem verbális összetevővel is rendelkeznek.

Egyértelműen a szövegtan és a nyelvészeti tudományok kompetenciájának határterületére eső egyik – nagymértékben makroszövegtudomány-specifikus – feladat a fentiekben említett alap- (szöveg)mondattömbök elemzése és tipológiájának megalkotása

úgyis, mint a makroarchitektonika elemezhetőségének elengedhetetlen feltétele. Az alap-
tömbök elemzése, más szóval: szövegmondatok explicit vagy implicit konnektorokkal
(kötőszókkal) ‘tömbök’-ké történő szemantikai összekapcsoltságának a vizsgálata.

Egy másik – ugyancsak a szövegtan és a nyelvészeti tudományok határterületére eső
– makroszövegtudomány-specifikus feladatnak tekinthető a ‘szó- és gondolatalakzatok’
vizsgálata, amely természettudományos szakszövegek vizsgálata esetében egybeesik
(vagy legalábbis szorosan érintkezik) a különféle szaktudományos modellek szerkezeté-
nek – mint sajátos makroarchitektonikai szerkezeteknek – a szövegtani vizsgálatával, ami
a másodfokú értelmező interpretáció feladatköréhez tartozik.

Végül mindkét előbb említett feladat szerves részét képező szövegnyelvészeti-szö-
vegtani feladat az esetleg makroszövegtudomány-specifikus koreferencia és tematikus
progresszió elemzése.⁵

**2.2. A nyelvészeti tudományok körébe tartozó elsődleges makroszövegtudomány-
specifikus feladat a nem verbális nyelvek ‘nyelvészeti / szövegnyelvészeti diszciplínái’-
nak a kidolgozása. Ez a notációrendszerekkel rendelkező nyelvek nyelvészeti diszciplí-
náinak a kidolgozását éppúgy jelenti, mint a notációrendszerrel nem rendelkező (külön-
féle ‘képi’) nyelvekéét.**

Egyrészt nyilvánvaló, hogy egy multimediális szövegben annak valamennyi mediá-
lis-nyelvi összetevője részt vesz mind a koreferencialáncok, mind a tematikus prog-
resszió, mind a szó- és gondolatalakzatok létrehozásában, ahol ennek a ‘részvétel’-nek a
kielégítő elemzése speciális ‘thesaurisztikus lexikon’-ok meglétét is feltételezi. Másrészt
az is nyilvánvaló, hogy egy-egy mediális nyelvkonfiguráció nagymértékben makroszö-
vegtudomány-specifikus lehet. Ennek következtében mindkét aspektus szövegtani és
nyelvészeti elemzése elengedhetetlenül szükséges.

**2.3. A szövegtani társtudományok makroszövegtudomány-specifikus feladata is
kettős. Egyrészt – ahogy láttuk – egy újraértelmezett poétika feladata egy makroszöveg-
tudomány-tipológia létrehozása, s ennek keretében természetesen annak tisztázása is,
hogy ebben a tipológiában (vagy annak létrehozásában) milyen szerepet játszik / játszhat
a hagyományos retorika és narratológia vagy azok valamely, úgyszintén újraértelmezett
változata.**

Másrészt a stilisztika és esztétika körében egyfelől az vizsgálandó, hogy milyen fe-
ladatokat jelent a multimediális szövegek stilisztikai / esztétikai interpretálása általában,
másfelől az, hogy milyen sajátos feladatokat jelent / jelenthet az egyes makroszövegtípu-
sokhoz tartozó szövegek stilisztikai / esztétikai elemzése.

**3. Végül pár szót kívánunk szólni az interdiszciplináris alapozás tudományainak
néhány makroszövegtudomány-specifikus aspektusáról is.**

A fentiek után, azt hisszük, az nem igényel különösebb magyarázatot, hogy milyen
szerepet játszik a szemiotika és a kommunikációelmélet egy makroszövegtudomány-tipo-
lógia létrehozásában és a különféle makroszövegtudományokhoz tartozó szövegek inter-
pretálásában.

Külön említeni kívánjuk azonban a következőket:

- egyáltalán nem lényegtelen annak elemzése, hogy milyen percepciós és
kognitív pszichológiai problémákat jelent / jelenthet különösen az új

technikai médiumok alkalmazásával létrehozott multimediális szövegek létrehozása és befogadása általában, s az egyes makroszövegtudományokhoz tartozóké speciálisan;

- hasonló mondható meggyőződésünk szerint a tudásszociológia és a makroszövegtudományok kapcsolatáról;
- ami az 'empirikus metodológiák'-at illeti, célszerű lenne minél több makroszövegtípus-specifikus kreatív gyakorlat elvégzése / elvégzetése;
- s természetesen annak vizsgálata sem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyes makroszövegtudományok, illetőleg az azokhoz tartozó szövegek interpretálása az interdiszciplináris alapozás tudományainak keretébe felvett ('X'-szel jelzett), szabad paraméternek milyen alapozónak tekinthető szaktudománnyal való behelyettesítését kívánja meg⁶.

4. Nyilván nem tekinthetjük feladatunknak a *Szemiotikai szövegtan* periodika olyan jellegű strukturálását, hogy annak néhány elkövetkező kötete e kutatási témák mindegyikére érdemben reagálhasson.

Amit úgy gondolunk, hogy már a közeljövőben is megtehetünk, s amit meg is kívánunk tenni, az az, hogy (a) a szövegtani kutatás általános jellegű témái tárgyalásának folytatása mellett figyelmünket az eddiginél koncentráltabban (b1) egyrészt olyan témák vizsgálatára fordítsuk, mint például a szaknyelvi szövegek interpretálásának a kérdései általában, a szaknyelvi és nem szaknyelvi szókincs organizálásának a kérdései általában, szaknyelvi és nem szaknyelvi szövegek fordításának kérdései általában, multimediális szövegek verbális és nem verbális összetevői kapcsolatának kérdései általában, a hipertextuális szövegorganizáció kérdései általában stb., (b2) másrészt olyan témákra, mint például a tankönyvek és tankönyvi szövegek megformáltságának a kérdései, a jogi szövegek megformáltságának kérdései, egy-két természettudomány körébe tartozó szövegek megformáltságának kérdései, a reklámszövegek megformáltságának kérdései stb.

Mindezek jegyében periodikánk elkövetkező köteteit úgy igyekszünk összeállítani, hogy kötetenként 240 oldal terjedelmet irányozva elő, azt kb. 2/8-ad, 3/8-ad, 3/8-ad (azaz kb. 60 – 80 – 80 oldal) arányban valamennyi kötetben megosszuk az (a), (b1) és (b2) típusú témák között. Más szóval ez azt jelenti, hogy köteteinkben olvasóink továbbra is találnak általános szövegtani szakirodalmat, de találnak speciális szövegtani szakirodalmat is, ez utóbbit minden esetben két-két téma köré csoportosítva.

Jegyzetek

- 1 A diszciplinakörnyezethez a *Szemiotikai szövegtan* 9-11. kötetain kívül lásd PETŐFI: *Egy poliglott szövegnyelvészeti – szövegtani kutatóprogram* (Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1977.) valamint PETŐFI – BENKES Zs.: *A szöveg megközelítései (Iskolakultúra, Budapest, 1998.)*, – ez utóbbi tartalomjegyzékét lásd a jelen kötet *Repertórium* részében.
- 2 A poétika újraértelmezéséhez, valamint a szóban forgó tipológiához általában lásd PETŐFINÉK a jelen kötet *Diszkusszió* részében található második tanulmányát, amelynek megállapításait azonban multimediális szövegekre is ki kell terjeszteni. A mondatömbök egy típusának eddigi vizsgálatára vonatkozóan BÉKÉSI: *A gondolkodás grammatikája*, Tankönyvkiadó, Budapest,

1986. és *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*, JGYTF Kiadó, Szeged, 1993. című könyveit, valamint a *Szemiotikai szövegtan* korábbi kötetekben publikált tanulmányait.
- 3 A makroszövegtudományok 'panorámájához' első közelítésként lásd jelen kötetünk *Tanulmányok* részét.
 - 4 Az elektronikus kommunikációval kapcsolatban lásd például BENKES R. – VASS írásait, többek között a *Szemiotikai szövegtan* kötetében.
 - 5 Ehhez a kérdéshez lásd az *Officina Textologica* eddig megjelent kötetait, amelyek tartalomjegyzéke jelen kötetünk *Repertorium* részében is megtalálható.
 - 6 Ehhez a 'szabad paraméter'-hez lásd a *Szemiotikai szövegtan* 9. kötetének 19-25 oldalait.

ABOUT IMMINENT TASKS OF TEXTOLOGY RESEARCHES TOWARDS THE TEXTOLOGICAL ANALYSIS OF TEXT-TYPE SPECIFIC TEXTS

IMRE BÉKÉSI – JÁNOS S. PETŐFI – LÁSZLÓ VASS

This paper outlines some objects for the future semiotic-textological research using the disciplinary framework elaborated and applied in the last three issues of this *Periodica*. The primary relevance should have the textological analysis of texts belonging to text-type specific macrolevel textual disciplines on the one hand, and the analysis of the relationship between Semiotic textology and its related disciplines, on the other. The further issues will be organized according to this research strategy.